

De Hollandse Maagd
Loosdrechts porselein (biscuit)

Kasteel-Museum
Sypesteyn
Loosdrecht

Ca. 1780. Geen merken, H 32,5 cm;
diameter voet 24,5 cm
Herkomst: Salomon Stodel Antiquités,
Amsterdam

Kasteel-Museum Sypestejn mag zich gelukkig prijzen met de aanwinst van een beeld van Loosdrechts biscuitporselein voorstellende *De Hollandse Maagd*, dat mede dankzij steun van de Vereniging Rembrandt kon worden verworven. Allereerst is het een unieke aanvulling op de bestaande verzameling Hollands porselein die het museum rijk is. Het betreft namelijk een tot voor kort nog onbekend object van de Loosdrechtse porseleinfabriek. Daarnaast sluit het beeld qua thema aan bij andere onderdelen van de kunstverzameling, die werd bijeengebracht door de oprichter van het museum, jhr. C.H.C.A. van Sypestejn (1857-1937).

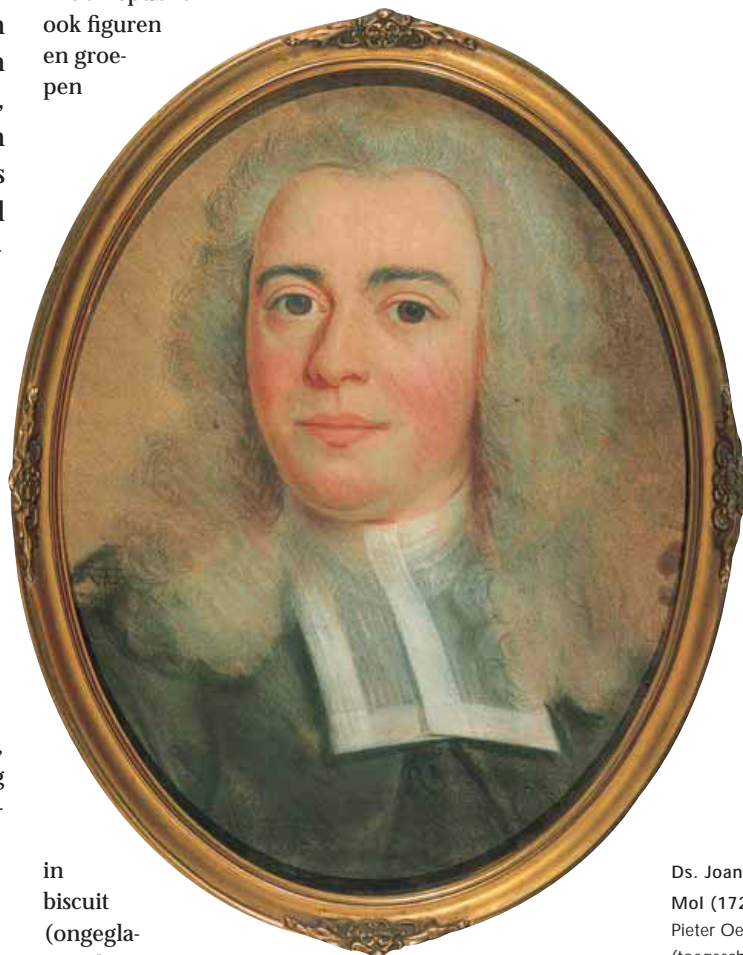
Dit jaar is het precies honderd jaar geleden dat deze gedreven collectionneur de Van Sypestejn-Stichting oprichtte met de bedoeling zijn bezit veilig te stellen en openbaar toegankelijk te maken voor een breed publiek. Het jubileumjaar wordt gevierd met onder meer een tentoonstelling van curieuze objecten, die nieuw licht werpen op jhr. Van Sypestejn als verzamelaar. De biscuitgroep van Loosdrechts porselein stemt op bijzondere wijze overeen met diens verzamelsie, waaruit een grote voorliefde blijkt voor voorwerpen van kunst en geschiedenis die herinneren aan het vaderlands verleden. Het beeld van *De Hollandse Maagd* is een wel heel passend geschenk in het kader van het jubileumjaar, waarmee tevens het karakter van dit uitzonderlijke verzamelaarsmuseum luisterrijk wordt onderstreept.

PORSELEIN UIT OUD-LOOSDRECHT

Dat *De Hollandse Maagd* lange tijd verborgen is gebleven, is minder vreemd dan het op het eerste gezicht lijkt. Het beeld is niet gemerkt en verbleef jarenlang buiten ons land, waar de betekenis van de voorstelling vermoedelijk niet werd begrepen. Daarnaast vormen binnen het geheel van het Loosdrechtse porselein beeldengroepen en figuren slechts een zeer klein onderdeel van de totale productie, zodat een verband tussen het beeld en de Loosdrechtse porseleinfabriek niet snel werd gelegd. Door tussenkomst van een Nederlandse kunsthandelaar kon de groep echter worden getraceerd, waarna het dankzij een genereuze gift van de Vereniging Rembrandt, de Stichting Hollands Porselein en de Stichting Vrienden van Sypestejn, terug kon keren naar de plaats van herkomst.

Gedurende de betrekkelijk korte periode dat in Loosdrecht porselein werd gefabriceerd (1774-1784), was het voornamelijk het fraai gedecoreerde gebruiksgoed dat zijn weg vond naar de consument. Anders dan in de porseleinfabrieken van Weesp, Ouder Amstel en Den Haag, die eveneens in de tweede helft van de 18de eeuw opereerden, konden vanuit Loosdrecht zelfs grote tafelserviezen van 150 delen en meer op bestelling worden geleverd. Het gebruiksgoed werd meestal veelkleurig beschilderd met bloemboeketten en landschappen, maar

ook monochrome decors in sepia, bietenrood en *encre de chine* kwamen geregeld voor. Onbeschilderd porselein daarentegen is slechts in geringe mate bewaard gebleven, vermoedelijk omdat dit goedkopere product zijn toepassing in het dagelijks gebruik meestal niet zal hebben overleefd. Voorbeelden van het brede assortiment van gebruiksartikelen en siervoorwerpen dat in Loosdrecht werd vervaardigd zijn behalve de koffie-, thee- en chocoladeserviezen, onder andere kwispedoors, pijpensleetjes, blakers, inktstellen, tafelbellen, *cache-pots*, siervazen, kaststellen, snuif- en toiletdoosjes, tabakspotten en zelfs damstenen. Daarnaast werden in Loosdrecht als enige porseleinmanufactuur in de Republiek ook figuren en groepen

in biscuit (ongeglazuurd porselein) vervaardigd.

Dergelijke luxe objecten werden meestal uitgevoerd in de neoclassicistische vormtaal van die tijd, wat vermoedelijk samenhangt met hun toepassing en gebruik in het eigentijdse Hollandse interieur.¹

Ondanks het uitgebreide assortiment teisterden gelijke zorgen voortdurend het hoofd van de Loosdrechtse

Ds. Joannes de Mol (1726-1782)
Pieter Oets
(toegeschreven)
Ca. 1750. Pastel,
46 x 35,5 cm.
KASTEEL-MUSEUM
SYPESTEYN,
LOOSDRECHT

Borstbeeld van de patriot Hendrik Danielsz. Hoof (1716-1794)
 Loosdrechts porselein
 Ca. 1780. H 22 cm (met zuil).
 KASTEEL-MUSEUM SYPESTEYN, LOOSDRECHT.
 In 1990 verworven met steun van de Vereniging Rembrandt.

predikant en porseleinondernemer Joannes de Mol (1726-1782). Deze verlichte fabrikant had gehoopt door middel van een kunstnijverheidsbedrijf werkgelegenheid te scheppen voor de bevolking van het verarmde Oud-Loosdrecht. Helaas bleken concurrentie en een ontoereikend eigen vermogen een gunstig verloop ernstig te ondermijnen, al zijn nobele bedoelingen ten spijt. Uiteindelijk moest De Mol – door financiële nood gedwongen – de fabriek in 1782 overdragen aan zijn schuldeisers, die de productie twee jaar later verplaatsten naar het dichterbij Amsterdam gelegen plaatsje Ouder Amstel. De Mol overleed nog in hetzelfde jaar, wellicht ten gevolge van het debacle voorafgaand aan het onvermijdelijke faillissement.

BEELDENGROEPEN EN FIGUREN

Een van De Mols belangrijkste geldschieters en degene die het beginkapitaal had geleverd was zijn schoonzuster, Eva van Eibergen.² Zij was gehuwd met Mr. Jacob de Mol, die hoofdbaljuw was van ondermeer de beide Loosdrechtten. Na diens overlijden in 1779 vestigde zij zich in Haarlem waar zij een kapitaal woonhuis betrok. Haar rijkdom wordt onder meer geïllustreerd door een lening aan haar zwager van 121.000 gulden, terwijl zij ook nog eens borg stond voor een bedrag van 25.000 gulden, dat De Mol had geleend bij een andere particulier. Van deze leningen werd uiteindelijk nog geen 9.000 gulden afgelost.³

Hoe deze financiële transacties binnen de familie precies waren geregeld is helaas niet bekend. Wel is gebleken dat De Mols rijke schoonzuster in bezit moet zijn geweest van een aanzienlijke verzameling Loosdrechts porselein die haar Haarlemse woonhuis sierde. Dit valt op te maken uit de uitvoerige boedelbeschrijving die werd opgetekend na haar overlijden in 1789 en die als een belangrijke bron van informatie kan worden beschouwd over de functie van het porselein in een welgesteld 18de-eeuws Hollands interieur. Bovendien is deze beschrijving van belang voor de kennis van het Loosdrechtse porselein, niet alleen van het gangbare serviesgoed, maar ook van het siergoed en andere luxe producten. Interessant is hetgeen wordt geschreven over de inrichting van 'de zaal', het meest representatieve vertrek in het huis van Eva van Eibergen. Hieruit blijkt de aanwezigheid van diverse porseleinen plasticen, die heden ten dage nog traceerbaar zijn. Zo lagen daar in de laden van een bureau twaalf portretmedaillons van Romeinse keizers in de trant van Wedgwood, uitgevoerd in Loosdrechts porselein. Voorts stonden op een gladde tafel in de zaal: drie loosdrechts porcelaine groepen,

twee dito beeldjes, een dito borstbeeld, verbeeldende professor Willemsen.⁴ Hoewel de beeldjes nawijsbaar zijn, doet het eerste deel uit de notitie vermoeden dat er meerdere groepen zijn vervaardigd dan er tot nu toe bekend zijn. Ook in de lijst over een in 1781 door De Mol beleende hoeveelheid porselein wordt gesproken van enkele groepen⁵, terwijl jaren later in de fabriek aan de Amstel, waar een deel van de Loosdrechtse productie werd voortgezet, nog gesproken wordt van ...een menigte groepen, vaazen, bustes en beelden, die ongemeen schoon zijn.⁶

Van deze Loosdrechtse sculpturen is het borstbeeld in biscuit van professor Willemsen niet alleen het oudste voorbeeld, het is zelfs het eerste stuk dat in opdracht van De Mol werd geproduceerd. Aanleiding voor het vervaardigen van dit portret was De Mols wens om alvorens met de commerciële productie van porselein van start te gaan, een aantal proefstukken te laten maken, die door de porseleinwerker Gerverot in Duitsland moesten worden uitgevoerd. Om er zeker van te zijn dat deze een origineel stuk zou leveren, voorzag De Mol hem van een zojuist uitgebrachte prent van zijn leermeester de theoloog Jacobus Willemsen, welke Gerverot als voorbeeld zou dienen. Pas toen bleek dat deze slaagde met het experiment, werd in het najaar van 1774 een officieel begin gemaakt met de productie van porselein in Oud-Loosdrecht.

Een reeks borstbeeldjes van vaderlandse helden, waarvan er twee eveneens aanwezig waren in het huis van Eva van Eibergen, moet pas veel later in Loosdrecht zijn ontstaan. In elk geval werd de productie hiervan nog later in Ouder Amstel voortgezet. Ook voor deze beeldjes stonden prenten model, die voorkwamen in de *Vaderlandsche Historie* van J. Wagenaar, maar die ook los in omloop waren. Opvallend is dat alle veertien portretbustes die in biscuit zijn uitgevoerd beroemde Republikeinen voorstellen die in die tijd door de Patriotten werden vereerd. Hierdoor is in het verleden wel verondersteld dat De Mol patriottisch gezind zou zijn geweest, hoewel bewijzen daartoe niet konden worden gegeven.⁷ Anderzijds is het goed mogelijk dat De Mol heeft geprobeerd in te spelen op de grote vraag naar artikelen met een patriottische beeldtaal. In tegenstelling tot de Oranjepartij bestond de patriottenbeweging voornamelijk uit gegoede burgers en regenten die zich de aanschaf van luxe artikelen als glas, zilver en porselein gemakkelijk konden veroorloven. Ook Wedgwood vervaardigde dergelijke portretten voor de Hollandse markt, maar verzuimde daarbij niet goedkopere beeltenissen te laten fabriceren van de stadhouder en zijn echtgenote, die met name bestemd waren voor de Orangisten.

Tenslotte bevindt zich in het Rijksmuseum een allegorische beeldengroep die qua uitvoering de recente aanwinst van Sypesteyn nog het dichtst lijkt te benaderen.⁸

Deze dateert net als de borstbeeldjes vermoedelijk van het einde van de Loosdrechtse productieperiode. De nog niet nader geïdentificeerde groep bestaat uit een rond plateau met daarop een borstbeeld van de godin Diana geflankeerd door een bedelares met kind die een aalmoes ontvangt van een heer, wiens schoenen door een jongen worden gepoetst. Het beeld is uitgevoerd in biscuit en heeft vrijwel dezelfde afmetingen als het Loosdrechtse exemplaar. Belangrijk is dat het groepje in het Rijksmuseum is gemerkt met de gegrifte lettertekens *M:OL*, zodat de Loosdrechtse herkomst zeker mag worden geacht.

Het door Kasteel-Museum Sypstejn verworven exemplaar met de Hollandse Maagd is echter niet gemerkt. Desondanks kan aan de hand van technische en stilistische vergelijkingen een Loosdrechtse toeschrijving worden aangenomen. Met name de wat stijve modellering van de figuren komt overeen met de hierboven genoemde beeldjes van Loosdrechtse makelij. Dat de groep niet is gemerkt is overigens geen uitzondering, ook de borstbeeldjes van de patriottische helden ontberen merken. Daarentegen worden merken wel aangetroffen op de geglazuurde zuiltjes, waarop de beeldjes gewoonlijk bevestigd zijn.

DE HOLLANDSE MAAGD ALS PERSONIFICATIE VAN DE VRIJHEID DER PATRIOTTEN

Hoofdfiguur in de beeldengroep is de allegorische vrouwenfiguur, die uitgedost met helm en geflankeerd door een leeuw kan worden geïnterpreteerd als de Hollandse Maagd. In haar rechterhand zal zij conform de patriottische beeldtraditie vermoedelijk een speer met vrijheidshoed hebben hooggehouden, maar deze is verloren gegaan. De bijbel bij haar voeten en de rijk gevulde hoorn des overvloeds aan haar zijde verwijzen naar het geloof en de voorspoed in de Republiek. De zeven pijlen tussen de klauwen van de leeuw symboliseren de Zeven Provinciën, waar eendracht heerst dankzij de aanwezigheid van de Amor met *fascis* (takkenbundel), vanouds het herkenningsteken der Romeinse lictoren.⁹

Voorstellingen van de Hollandse Maagd waren geliefd bij de Patriotten, die daarmee teruggrepen op een antiek gegeven, dat in de periode van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) voor het eerst een Nederlandse toepassing vond.¹⁰ De Patriotten die met name tussen 1780 en 1787 in een ernstig conflict waren geraakt met de Oranjegezinden, ontbrak het aanvankelijk aan een eigen beeldtaal. Om hun ideologie kracht bij te zetten grepen zij terug op een bestaande beeldtraditie, zoals die van de onder invloed van de Franse Revolutie weer populair geworden Stedenmaagd met staf en vrijheidshoed. Hoewel hier ontbrekend, komen vrijheidsstaf en -hoed veelvuldig voor op allerhande sier- en gebruiksvoorwerpen uit de Patriottentijd.¹¹ In deze context kan de Hollandse Maagd het beste

worden begrepen: niet als een aanstichtster van geweld, maar als een beschermgodin die vecht voor een rechtvaardige zaak, namelijk de vrijheid der Patriotten. Deze specifieke rol van de Maagd wordt versterkt door de Hollandse Leeuw, die oude verworvenheden als Eendracht, Geloof en Welvaart bewaakt tegen het vermeende wanbestuur van de Oranjepartij.

PATRIOTTEN EN PORSELEIN IN KASTEEL-MUSEUM SYPESTEYN

Als typische verzamelaar van zijn tijd bleek jhr. Van Sypstejn met name geïnteresseerd in voorwerpen met betrekking tot het vaderlands verleden, zeker wanneer daarin een rol was weggelegd voor leden van zijn voorvaders. Onder hen bevond zich ook een fervent Patriot, namelijk mr. C.A. van Sypstejn (1753-1797). Deze was in de rumoerige jaren tachtig van de 18de eeuw actief geweest als commandant van het Haarlems exercitiegenootschap *pro aris et focis*. Wellicht dat hierdoor Van Sypstejn, hoewel zelf een overtuigd Orangist, bijzondere belangstelling was gaan koesteren voor de Patriottentijd. Dit blijkt uit een belangrijke verzameling patriottische voorwerpen die hij in de loop der jaren vergaarde. Hoewel een deel van deze collectie later door verkoop is verdwenen, is hierover een en ander terug te vinden in de uitgebreide studie van zijn hand, *De prinsen van Oranje-Nassau in 's-Gravenhage* die in 1901 verscheen. Van Sypstejn beschouwde deze objecten als *voorwerpen van merkwaardige kunst en kunstnijverheid* en hij hechtte veel waarde aan hun historische zeggingskracht aangezien zij *het fundament vormen van onze geschiedenis of kunstgeschiedenis en kennis verschaffen omtrent personen, feiten, toestanden, modes, zeden en gewoontes*.¹² Vanuit dit oogpunt beschouwd kregen zij ook een gelijkwaardige plaats binnen het museum toebedeeld, omdat hun informatieve waarde even groot werd geacht als de esthetische kwaliteit. Deze visie die in de moderne museumwereld thans weer opgang lijkt te doen, zal tijdens de jubileumtentoonstelling op Sypstejn nadrukkelijk worden geëtaleerd.

Het lijkt geen twijfel dat de betekenis van *De Hollandse Maagd* uitstijgt boven de context van het Loosdrechtse porselein. De aanwinst is tevens een waardevolle toevoeging aan de populaire verzameling van voorwerpen uit de Patriottentijd, waarmee wordt verwezen naar de opkomst van de moderne democratie en de wordingsgeschiedenis van Nederland. Daarbij refereert het beeld aan het geslacht Van Sypstejn en in het bijzonder aan de laatste telg daarvan, de oprichter van het jubilerende Kasteel-Museum Sypstejn ♦

Conny Bogaard

Noten:

1. P. Biesboer, 'Producten van drie manufacturen. Hollands porselein met neo-classicistische kenmerken', in: F. Grijzenhout en C. van Tuyl van Serooskerken (red.), *Edele eenvoud. Neo-classicisme in Nederland 1765-1800*, Zwolle 1989, pp. 151-169.
2. A.W.A. van der Goes, 'Loosdrechts porselein: functie en gebruik. De boedel van Eva de Mol-van Eibergen', in: A.L. den Blaauwen (red.), *Loosdrechts porselein 1774-1784*, Zwolle 1988, pp. 72-85.
3. A.W.A. van der Goes, '“De koningin van alle konstfabrieken”. De moeilijke weg van de porseleinfabriek van Oud-Loosdrecht', in: *Jaarbericht Stichting Utrechtse Kastelen 1988*, Groenekan 1988, pp. 11-33.
4. J. Grabner, *Brieven over de Vereenigde Nederlanden*, Haarlem 1792, pp. 233-234; citaat bij Van der Goes, op. cit. (noot 2), p. 77.
5. idem
6. B.W.F. van Riemsdijk, 'Een en ander over de Loosdrechtse porseleinfabriek', *Oud-Holland*, 33 (1915), p. 186.
7. Meest recent nog in: *The Splendour of the Dutch Interior 1600-1800*, uitgave Salomon Stodel Antiquités, Zwolle 2000, p. 138.
8. Den Blaauwen, op.cit. (noot 2), p. 299.
9. Voor een verklaring van de hier besproken begrippen is gebruik gemaakt van: *Hall's Iconografisch Handboek. Onderwerpen, symbolen en motieven in de beeldende kunst*, Leiden 1993.
10. Stodel, op.cit. (noot 7), p. 138.
11. F. Grijzenhout, e.a., *Voor vaderland en vrijheid. De revolutie der patriotten*, Amsterdam 1987.
12. Van Sypstejn-Stichting, Algemeen Archief nr. 370.